

Najnovija gramatika

Lili Laškova: *Sārbo-hārvatska gramatika*. Emas, Sofija, 2001.

Na Međunarodnom sajmu knjiga u Sofiji održanom sredinom prosinca 2001., na kojem je pored slavenskih zemalja svoja izdanja predstavio i velik broj zapadnoevropskih izdavača, prvi javni nastup imala je i knjiga *Sārbo-hārvatska gramatika* autorice Lili Laškove, sveučilišnog profesora slavistike u Sofiji. Autorica gramatike već je poznata u slavistici i u našim stručnim krugovima po brojnim radovima iz područja gramatičke problematike. A i sredina u kojoj gramatika izlazi pruža povoda za radoznalost jer prema priznanju zapadnoevropskih zemalja Bugarska je desetljećima na vodećim mjestima u Evropi po jednoj stvari: radi se o bugarskom obrazovnom sistemu. Stoga ne iznenađuje da su bugarske diplome i svjedodžbe vrlo cijenjene u svijetu, i to ne samo iz područja prirodnih znanosti nego i iz područja društveno-humanističkih. Od takve dugotrajno dobro vođene obrazovne politike, koja se očituje pored ostalog i u izvrsnim udžbenicima na svim razinama stjecanja znanja, profitirala je i filološka znanost. Opći stav prema knjizi može se ilustrirati podatkom da se u Bugarskoj godišnje po glavi stanovnika proda 1,5 knjiga, o čemu mnogo bogatije zemlje od Bugarske mogu samo sanjati. U takvom ambijentu je kroz vrijeme stasalo već više generacija vrlo dobrih filologa, što je bugarskoj filologiji donijelo zavidan ugled u slavistici i lingvistici u svijetu. Zato je zanimljivo pogledati najnoviju gramatiku nastalu u toj sredini, pogotovo kad se zna da je njena autorica jedan od vodećih bugarskih lingvista, ali i zbog još najmanje dvaju dodatnih razloga: 1. radi se o opisu

gramatičkog sistema koji mi svakodnevno primjenjujemo prilikom govorenja svojim materinskim jezikom i 2. autorica gramatike je svoje lingvističko znanje stekla u drugim lingvističkim školama, a ne u onima u kojima su stasali naši domaći pisci gramatika, pa je imala priliku da neke stalne propuste u gramatikama naših domaćih autora prevlada odnosno da neke dosad neuočene pojave uoči i zabilježi u svojoj gramatici, a to bi moglo poslužiti kao poticaj za primjenu u budućim gramatikama koje bi se objavljivale u Hrvatskoj. Iz popisa literature na kraju knjige (str. 354–356) vidi se da je L. Laškova upoznata s gramatikama objavljenima u Zagrebu u najnovije vrijeme. Te gramatike nažalost pokazuju bitan nazadak u kvaliteti i stručnosti, što sam morala zaključiti već u nekoliko opširnih i izuzetno negativnih prikaza objavljenih zadnjih godina (npr. o Raguževoj gramatici u *Republici* 53/11–12, str. 212–225, o Grubišićevoj gramatici u *Republici* 54/1–2, str. 253–258). U tom kontekstu svakako je zanimljivo pogledati kakva je najnovija gramatika, koju je lingvističkoj publici, studentima i svima zainteresiranima namijenila Lili Laškova.

Uvod (8–22) gramatike započinje osnovnim podacima o raslojenosti jezika na tri dijalekta (štokavski, kajkavski, čakavski) i o podraslojenosti na ekavski, ijekavski i ikavski izgovor. Nakon toga opširno se prikazuje kako je kroz povijest tekao proces formiranja standardnog jezika i kakva je situacija u najnovije vrijeme. Autorica tu pokazuje da njeno korištenje termina »srpskohrvatski jezik« nije posljedica nepoznavanja najnovijih događanja ili njihovog ignoriranja, nego je rezultat poštivanja lingvističkih kriterija. Laškova suprotstavlja politiku lingvistici ističući kako političke intervencije ne mogu izmijeniti osnovnu činjenicu da se s obzirom na jezičnu strukturu radi o jednom jeziku s varijantama (18). Pitanje naziva jezika je u narodu stvar ličnog izbora, no za lingviste, autore gramatika i druge istraživače »jezik

ostaje srpskohrvatski dokle god ostaje sačuvana njegova štokavska osnova« zaključuje autorica (20). Imajući u vidu da se danas koriste i odvojeni nazivi jezika, Laškova nastavlja navoditi argumente zašto ona to u svojoj gramatici ne čini: »S lingvističke točke gledišta suvremeni srpski i suvremeni hrvatski književni jezik se po gramatičkoj strukturi i inventaru jedinica razlikuju malo, i faktično predstavljaju dvije varijante jednog te istog jezika. Zato je razumljivo da lingvisti i danas, osobito u inozemstvu, koriste nazive srpskohrvatski i hrvatskosrpski jezik kao lingvističke termine« (20). Autorica prikazuje i najnovije pokušaje u Bosni i Hercegovini da se unesu ciljane promjene u jezik, i zaključuje da jezična praksa pokazuje kolebanje i poteškoće pri usvajanju i primjeni tih novih nedosljednih i neargumentiranih normativnih preporuka (22).

Nakon uvoda prvo se daje uvid u grafički sistem, latinički i ćirilički, i u transkripciju stranih imena (23–27), a zatim u fonemski sistem (27–36). Pritom autorica pokazuje dobru upućenost u najnovija zbivanja u terminologiji time što navodeći u naslovu uz bugarske uvijek i srpskohrvatske termine, imenuje čak i one najnovije iz Hrvatske, koji ni u samoj Hrvatskoj nisu općeprihvaćeni i ustaljeni (npr. u istom nizu sa *samoglasnici*, *vokali* navodi i *otvornici*; u nizu *suglasnici*, *konsonanti* navodi i *zatvornici*). Na opis samoglasnika i suglasnika, koji su prikazani kontrastivno prema bugarskom jeziku, nadovezuje se opis naglasnih pravila (37–41) i enklitika i proklitika (42–43). Budući da je za srpskohrvatski jezik karakterističan veći broj glasovnih promjena, koje se najvećim dijelom odražavaju i u ortografiji, gramatika pruža na tridesetak stranica (43–70) uvid u ostvarivanje refleksa jata, u jednačenje suglasnika, ukidanje suglasničkih skupina (vokalizacijom sonanta *l*, ubacivanjem nepostojećanog *a*), zatim u jednačenje i razjednačavanje samoglasnika te u druge glasovne promjene. Time se ujedno završava pri-

kaz fonetske, fonološke i morfonološke problematike i prelazi se na opis vrsta riječi.

Kod imenica kao vrste riječi (71–119) predstavljene su prvo osnovne mogućnosti njihove tvorbe i značenje tvorbenih sufiksa, a zatim su opisane imeničke kategorije roda, broja i padeža. Autorica posebno ukazuje na slučajeve kada se kod imenica koje označavaju živa bića prirodni i gramatički rod ne podudaraju. Isto tako skreće pažnju na imenice koje su prema kongruenciji dvorodne: ovisno o kontekstu *On* ili *ona je pravi* ili *prava pijanica* (to vrijedi i za imenice *ulizica*, *sanjalica* itd.). Spominje se i dominacija muškog roda kod novijih riječi stranog porijekla koja se očituje u tome što i posuđenice koje završavaju bilo kojim vokalom izuzevši *-a* najčešće dobivaju muški rod, npr. *taj ataše*, *taj pire*, *taj intervju*, *taj fijasko*, *taj taksi*, *taj meni*, *taj torpedo*, *taj reli*, *taj tango*. Sve navedene imenice imaju u bugarskom jeziku srednji rod. Pri opisu kategorije broja posebna pažnja je posvećena paradigmatičnim imenicama muškog roda jer su tu varijacije kod izražavanja množine najveće, usp. *pas/psi*, *grad/gradovi*, *golub/golubovi*, *car/carevi*, *Bugarin/Bugari*, *Poljak/Poljaci*. Deklinacija imenica prikazana je tabelarno s popratnim komentarima posebnih slučajeva poput *dijete/djeteta*, *radio/radija*, s komentarima morfonoloških promjena u padežnim nastavcima i s komentarima deklinacije stranih imena. Upotreba nastavka za genitiv množine *-a* i njemu sve više konkurentnog nastavka *-i* također je zasebno obrađena. Opis imeničkih kategorija završava kraćim osvrtom na kategoriju živosti i detaljnim prikazom upotrebe padeža. Kod upotrebe nominativa u predikativnoj funkciji navedeni su i slučajevi kada je uz posebne glagole moguć instrumental, npr. *Postao je poznatim piscem*. Također je spomenuto da sve gramatike navode širenje upotrebe nominativa umjesto vokativa. Kod akuzativa autorica ističe da je proširenost upotrebe akuzativa uz negirane tran-

zitivne glagole (te arhaičnost i regionalnost genitiva uz njih) rezultat utjecaja balkanskog jezičnog saveza. Kod padeža koji se koriste s prijedlozima autorica prikazuje zasebno upotrebu svakog prijedloga i navodi najučestalije frazeologizme.

Opis pridjeva (120–130) započinje navođenjem sufiksa karakterističnih za pojedinu semantičku grupu. Zatim se govori o gramatičkim kategorijama kod pridjeva te o dugim i kratkim oblicima pridjeva, koji izražavaju kategoriju određenosti/neodređenosti. Nakon tabelarnog prikaza deklinacije pridjeva opisana je i njihova komparacija. Zamjenice (131–158) su obrađene po tradicionalnim klasama ličnih, posvojnih, povratnih, pokaznih, upitnih, odnosnih, neodređenih, odričnih i općih zamjenica. Autorica zapaža da se pokazne zamjenice koriste za izražavanje određenosti i da su često ekvivalentne određenom članu u bugarskom jeziku. Također zapaža da u supstantivnoj upotrebi pokazne zamjenice mogu izraziti negativan odnos govornika prema referentu, npr. *Šta hoće ta?* Opisujući upitne zamjenice autorica navodi da zbog postojanja dvaju oblika iste upitne zamjenice *šta* i *što* postoje i dva izvedena oblika negirane zamjenice *ništa* i *ništo* (143). Tu tvrdnju je, međutim, potrebno ispraviti jer oblik negirane zamjenice *ništo* ne postoji. U okviru poglavlja o zamjenicama opisane su i razne mogućnosti izražavanja posvojnosti: pomoću zamjenica, pomoću posvojnih pridjeva, pomoću genitiva, dativa ili prijedložnih konstrukcija. Naredno poglavlje (159–175) bavi se brojevima. Konstatira se gubljenje deklinacije kod kardinalnih brojeva *dva*, *tri*, *četiri* i kod zbirnih brojeva. U okviru tog poglavlja predstavljaju se i mogućnosti izražavanja određenosti i neodređenosti. Određenost se izražava pomoću pokaznih zamjenica, pomoću određenog oblika pridjeva, pomoću rečeničnog naglaska, reda riječi, akuzativa suprotstavljenog genitivu, brojeva *oba*, *ob(j)e* suprotstavljenih brojevima *dva*, *dv(j)e*. Neodređenost se izražava pomoću neodređenih zamjenica, pomoću *jedan*, pomoću neodređenog oblika pridjeva, genitiva suprotstav-

ljenog akuzativu itd. Među sredstvima za izražavanje određenosti glagolske radnje autorica ističe ulogu svršenog vida.

Kod glagola (176–232) se prvo opisuju infinitivna i prezentska osnova, daje se uvid u klasifikaciju glagola prema osnovama kao kriteriju, prikazuje se paradigma pomoćnih glagola, a zatim se prelazi na glagolske kategorije. Prva kategorija je stanje, gdje su aktiv i pasiv prikazani u usporedbi s bugarskim jezikom. Glagolska kategorija vida opisana je prvenstveno s formalne strane: navedeni su afiksi svršenog i nesvršenog vida te mogućnosti tvorbe. Pritom autorica zapaža da je u srpsko-hrvatskom jeziku slabo razvijena prefiksacija u usporedbi s prefiksacijom u bugarskom jeziku. Također zapaža da dvovidnost u određenom stupnju kompenzira slabo razvijenu glagolsku prefiksaciju, usp. upotrebu dvovidnog glagola *ručati* u kontekstu karakterističnom za svršene glagole *Čim on ruča* (= *završi ručak, najede se, naruča se*), *idemo u šetnju*. Autorica navodi i sekundarno razvijenu dvovidnost, npr. *Čim te pita* (= *upita*), *reci mu*. Najvažnijom razlikom između bugarskog i srpsko-hrvatskog jezika smatra to što načini radnje u bugarskom obuhvaćaju glagole obaju vidova, dok su u srpskohrvatskom neki načini radnje mogući samo u svršenom vidu. Pri opisu glagolskih vremena autorica nabraja značenja prezenta, mogućnosti upotrebe perfekta, aorista, imperfekta, pluskvamperfekta, futura I i futura II, a prikazuje i njihovu tvorbu. Nakon opisa značenja i tvorbe imperativa i kondicionala/potencijala, te glagolskih pridjeva i glagolskih priloga, prelazi se na druge vrste riječi: prilozi su opisani po semantičkim skupinama (233–242), prijedlozi prema strukturi, značenju i padežu s kojim se koriste (243–250), veznici prema logičkom odnosu koji uspostavljaju (251–256), partikule prema značenju (257–267).

Dio o sintaksi (268–348) započinje prikazivanjem strukture jednostavnih rečenica. Detaljno se opisuju subjekt, predikat i druge sintaktičke funkcije, predikativna upotreba nominativa, instrumentala i prijedložnog akuzativa. Zatim su predstav-

ljene nepotpune rečenice, bezlične rečenice, upitne i odrične. Potom slijedi opis nezavisno složenih rečenica, organiziran prvenstveno prema veznicima. Zavisno složene rečenice prikazuju se prema sintaktičkim funkcijama. Opisom kongruencije, reda riječi te direktnog i indirektnog govora završava sintaktički dio gramatike. Slijede praktične napomene o punktuaciji (349–353), popis korištene literature (354–356) i popis sadržaja (357–359). Gramatika nažalost nema registar pojmova, a on bi svakako bio vrlo koristan jer se određene pojave opisuju ne samo u poglavlju gdje bi ih čitalac prema naslovu očekivao nego i na drugim mjestima, gdje autorica povlači zanimljive paralele sa sličnim pojavama.

Sërbo-hårvatska gramatika Lili Laškove je vrlo dobar priručnik za razne tipove korisnika: za lingviste jer pruža obuhvatan uvid u jezičnu strukturu i u procese koji su u toku, što može dobro poslužiti za kontrastivna istraživanja. I sama autorica svojim primjerom daje ideje u tom smjeru uspoređujući opisivani jezik na više mjesta s bugarskim. Nadalje, gramatika je dobar priručnik za studente, kako domaće tako i strane, jer se u njoj mogu pouzdano obavijestiti o svim jezičnim razinama. Osim toga, gramatika može služiti i svima koji uče ovaj jezik na naprednijim stupnjevima jer pruža točan pregled svih paradigmi, ispravne primjere i objašnjenja. Od početka do kraja gramatike pozitivno upada u oči primjeren odabir pitanja i problema obrađenih unutar pojedinog poglavlja, i to kako prema kriteriju općelingvističke zanimljivosti tako i prema kriteriju metodičnosti i praktične važnosti. Zbog svega toga se može reći da za razliku od većine drugih gramatika srpskohrvatskog (hrvatskog, srpskog, bosanskog, crnogorskog) jezika objavljenih zadnjih desetak godina, gramatika Lili Laškove daje bez sumnje jedan od najboljih, ako ne i najbolji noviji opis jezika.